

Przystanek historia

<https://przystanekhistoria.pl/pa2/teksty/65190,Stanislaw-Ostoj-Chrostowski-profesor-antykomunista.html>

"Zraniony jeleń", autor: Stanisław Ostoj-Chrostowski

ARTYKUŁ

Stanisław Ostoj-Chrostowski - profesor antykomunista

Autor: ROBERT BULIŃSKI 08.04.2020

W Komendzie Głównej AK podczas okupacji hitlerowskiej funkcjonował Referat „999”, zajmujący się rozpracowywaniem ruchu komunistycznego. Na jego czele stał przedwojenny profesor Akademii Sztuk Pięknych, artysta grafik Stanisław Ostoj-Chrostowski. Była to bardzo ciekawa i zarazem intrygująca postać.

Urodził się 14 grudnia 1900 r. w Warszawie. W 1915 r. jego rodzina wyjechała do Moskwy, gdzie Ostoj-

Chrostowski ukończył naukę w gimnazjum. W 1918 r. rozpoczął pracę w polskim przedstawicielstwie, ale pod koniec tego roku został aresztowany przez bolszewików pod zarzutem nielegalnej działalności w Polskiej Organizacji Wojskowej i współpracy z wywiadem odrodzonej II RP. Jesienią 1921 r. powrócił do Polski w ramach wymiany więźniów. Można jedynie domyślać się, jakie cierpienia musiał przejść w sowieckim więzieniu.

Dwójkarz i grafik

Do lutego 1923 r. służył w Wojsku Polskim, ale brak bliższych informacji na ten temat.¹ Maciej Żuczkowski, historyk Instytutu Pamięci Narodowej, w artykule dotyczącym Referatu „999”, podaje niezwykle interesującą informację, że Ostoja-Chrostowski w okresie międzywojennym był współpracownikiem Ekspozytury nr 2 Oddziału II Sztabu Generalnego WP (zwanego potocznie „dwójką”) pod pseudonimem „S.O.C”²

Stanisław Ostoja-Chrostowski
(1897-1947)

Dalszy etap życia Ostoi-Chrostowskiego wiąże się z karierą artystyczno-naukową. Jesienią 1923 r. rozpoczął studia w warszawskiej Szkole Sztuk Pięknych (późniejszej ASP). Uczył się malarstwa, rysunku i rzeźby, ale wyspecjalizował się w dziedzinie grafiki. Ze względu na problemy finansowe podczas nauki podjął pracę zarobkową (m.in. jako rysownik w Państwowej Wytwórni Papierów Wartościowych). W tym czasie zaczął otrzymywać pierwsze nagrody i wyróżnienia za swoje prace artystyczne, które od 1929 r. przedstawiano na coraz liczniejszych wystawach. W 1930 r. ukończył studia na ASP na kierunku malarstwa, zaś w 1934 r. na kierunku grafiki.

Stał się jednym z głównych polskich przedstawicieli grafiki użytkowej. Wchodził w skład kierownictwa Stowarzyszenia Polskich Artystów Grafików „Ryt”, które zresztą sam współzакładał. Był także członkiem Koła Artystów Grafików Reklamowych i Bloku Zawodowych Artystów Plastyków.

Ostoja-Chrostowski stał się jednym z głównych polskich przedstawicieli grafiki użytkowej. Wchodził w skład kierownictwa Stowarzyszenia Polskich Artystów Grafików „Ryt”, które zresztą sam współzакładał. Był także członkiem Koła Artystów Grafików Reklamowych i Bloku Zawodowych Artystów Plastyków. W latach późniejszych powołano go do Rady Instytutu Propagandy Sztuki.³ Ponadto w 1930 r. był jednym ze współzałożycieli czasopisma „Plastyka”, zaś od 1932 r. pełnił funkcję kierownika artystycznego wydawnictw Instytutu Literackiego w Warszawie. W tym czasie rozpoczął ilustrowanie książek metodą drzeworytu sztorcowego. Jego prace odznaczały się precyzją techniczną, świetną kompozycją i bogactwem faktury, dzięki czemu były doceniane także w innych krajach. Na początku lat 30. zdobył I nagrodę na Międzynarodowej Wystawie Litografii i Drzeworytu w Chicago, a następnie Międzynarodowej Wystawie Ekslibrisów w Los Angeles. Natomiast w 1936 r. na Olimpijskim Konkursie Sztuki i Literatury podczas XI Letnich Igrzysk Olimpijskich w Berlinie uzyskał brązowy medal za drzeworyt „Korweta”.

W 1937 r. Ostoja-Chrostowski objął Katedrę Grafiki Użytkowej Akademii Sztuk Pięknych. W tym samym roku jako jedyny Polak otrzymał propozycję z Nowego Jorku zilustrowania zbiorowego wydania dzieł Williama Szekspira. Rok wcześniej opracował z kolei projekt Odznaki Pamiątkowej Generalnego Inspektora Sił Zbrojnych.

"Zraniony jeleń", autor: Stanisław

Ukoronowaniem jego działalności artystycznej było otrzymanie Złotego Wawrzynu Akademickiego w 1938 r., przyznawanego przez Polską Akademię Literatury. Na początku 1939 r. został mianowany profesorem nadzwyczajnym ASP. Agresja III Rzeszy na Polskę 1 września przerwała gwałtownie jego doskonale rozwijającą się karierę akademicką i artystyczną. Ogółem Ostoja-Chrostowski wykonał ok. 400 kompozycji winiet, papierów wartościowych, znaczków pocztowych, telegramów, zaproszeń, kartek świątecznych, programów, okładek i ilustracji książkowych, ekslibrisów, dyplomów itp.⁴

„Dyrektor”, „Just”, „Korweta”

Podczas okupacji niemieckiej Ostoja-Chrostowski pozostał w Warszawie, angażując się bardzo aktywnie w działalność ruchu oporu. Używał pseudonimów „Dyrektor”, „Just” i „Korweta”. Z jednej strony prowadził tajne nauczanie, z drugiej – już od stycznia 1940 r. był członkiem ZWZ (późniejszej AK). Kierował komórką informacyjną zajmującą się sytuacją w ruchu lewicowym. Ciekawostką jest fakt, że w początkowym okresie okupacji współpracował także z komórką legalizacyjną tajemniczej organizacji konspiracyjnej Muszkieterowie, gdzie przydały się jego umiejętności artystyczne w dziedzinie grafiki.⁵

W początkowym okresie okupacji współpracował także z komórką legalizacyjną tajemniczej organizacji konspiracyjnej Muszkieterowie, gdzie przydały się jego umiejętności artystyczne w dziedzinie grafiki.

Komórka antykomunistyczna, którą Ostoja-Chrostowski kierował od jesieni 1940 r., funkcjonowała początkowo jako Komórka „D” Biura Informacji i Propagandy KG ZWZ, kilka tygodni później weszła w skład Wydziału II Okręgu Warszawa – Miasto ZWZ, na przełomie lat 1941 i 1942 została podporządkowana szefowi Oddziału II KG ZWZ-AK, zaś od lata 1942 r. działała pod nazwą Referat „999” lub „Korweta” w ramach kontrwywiadu

Oddziału II KG AK. W takiej strukturze organizacyjnej przetrwała do rozpoczęcia Powstania Warszawskiego. Wybuch walk 1 sierpnia 1944 r. zaskoczył kierownictwo komórki po „niemieckiej” stronie miasta. 11 sierpnia Ostoj-Chrostowski został wywieziony do obozu w Pruszkowie, ale po drodze zdołał zbiec. Do stolicy powrócił dopiero na początku 1945 r.⁶

Referat „999”

Referat „999” Oddziału II Komendy Głównej AK liczył ponad 60 pracowników. Pracowały w nim także żona Ostoi-Chrostowskiego, Anna i córka, Halina (jako łączniczki). Ciekawostką jest fakt, że jednym z pracowników Referatu był legendarny działacz harcerski, autor „Kamieni na szaniec”, Aleksander Kamiński. Funkcję jednego z zastępców kierownika komórki pełnił inny naukowiec, historyk sztuki, profesor ASP Michał Walicki⁷.

Na użytek Referatu „999” działały w terenie siatki wywiadowcze. Jedną z takich grup była tzw. Brygada Korwina, utworzona przez ppłk. rez. Wiktora Boczkowskiego-Boćkowskiego⁹. Znaczna część jej członków, podobnie jak ich dowódca, służyła w okresie międzywojennym w wywiadzie i kontrwywiadzie WP.

Do zadań komórki (podzielonej na kilka sekcji) należało rozpoznawanie sytuacji w ruchu lewicowym, do którego zaliczano „wszystkie organizacje na lewo od WRN, a więc te wszystkie, które nie uznawały rządu londyńskiego i były związane czy to z ZPP, później z KRN, względnie też były pod wpływem KRN-u” (były to Polska Partia Robotnicza wraz z Gwardią Ludową/Armią Ludową, Związek Walki Młodych i częściowo bardziej lewicowa część Batalionów Chłopskich). Poza Warszawą Referat „999” nie posiadał własnych struktur organizacyjnych (jedynie na Lubelszczyźnie działał jego specjalny informator). Metodami pracy było analizowanie konspiracyjnej prasy lewicowej, nasłuch komunistycznej Radiostacji im. T. Kościuszki, prowadzenie archiwum i kartoteki działaczy komunistycznych i osób związanych z ruchem lewicowym, a także zbieranie informacji wywiadowczych dotyczących ruchu lewicowego, w tym także komunistycznych oddziałów partyzanckich (polskich i sowieckich).⁸

Na użytek Referatu „999” działały w terenie siatki wywiadowcze. Jedną z takich grup była tzw. Brygada Korwina, utworzona przez ppłk. rez. Wiktora Boczkowskiego-Boćkowskiego⁹. Znaczna część jej członków,

podobnie jak ich dowódca, służyła w okresie międzywojennym w wywiadzie i kontrwywiadzie WP. Od II połowy 1942 r. Brygada wyspecjalizowała się w infiltracji GL/AL i PPR. Duże sukcesy operacyjne w tej dziedzinie były możliwe dzięki przeniknięciu do organizacji komunistycznych kilku podwładnych ppłk. Boczkowskiego-Boczkowskiego. Według zeznań przed UB Michała Walickiego z Referatu „999”:

„Od końca 1941 do początku 1943 r. do naszej komórki wpływały przez łączników materiały z rozpracowania członków i działaczy [...] PPR, GL i RPPS z nagłówkiem Brygada Korwina. [...] W danych ogólnych «Korwin» podawał nam strukturę organizacyjną, technikę i metody działania, punkty drukarni i kolportażu, miejsca kontaktowe PPR, GL i RPPS”. 10

W „Towarzystwie Przyjaźni Polsko-Radzieckiej”

Losy powojenne Ostoi-Chrostowskiego ułożyły się przedziwnie. Pomimo swojej konspiracyjnej przeszłości, która przyniosła komunistom tak wiele strat, profesor został mianowany pierwszym rektorem ASP z zadaniem reaktywowania i odtworzenia tej zasłużonej uczelni. W 1946 r. zorganizował w Moskwie Wystawę Polskiej Grafiki Współczesnej. Jego pobyt w ZSRR trwał 5 tygodni, podczas których wygłosił kilka odczytów i otrzymał propozycje zilustrowania przełożonych na polski dzieł literatury sowieckiej. W 1947 r. ponownie wybrano go rektorem ASP. Ponadto współzakładał grupę artystów „Powiśle”. Najbardziej sensacyjnym wydarzeniem było wstąpienie Ostoi-Chrostowskiego do Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Radzieckiej, gdzie wszedł w skład Rady Naczelnej TPPR.¹¹ Powyższe działania były możliwe jedynie z powodu faktu, że Urząd Bezpieczeństwa nie zdołał zidentyfikować byłego kierownika Referatu „999” KG AK aż do jego śmierci 9 listopada 1947 r. w Warszawie (został pochowany w Alei Zasłużonych Cmentarza Powązkowskiego). Pośmiertnie zdążył jeszcze być odznaczony Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski. Dopiero rok później UB odkryło konspiracyjną przeszłość Ostoi-Chrostowskiego.¹²

Nagrobek Stanisława Ostoi-Chrostowskiego na warszawskim

**Cmentarzu Powązkowskim (fot.
Wikipedia/CC BY-SA 4.0/Krzem
Anonim)**

W Archiwum IPN przechowywana jestteczka sprawy ewidencyjnej prowadzonej przeciwko m.in. Stanisławowi Ostoi-Chrostowskiemu, zakończonej 28.07.1955 r. (sygnatura archiwalna IPN BU 01178/1126). Ponadto w marcu 2018 r. do Instytutu została przekazana z Muzeum Ziemi Sochaczewskiej i Pola Bitwy nad Bzurą niezwykle cenna kartoteka kontrwywiadu KG AK, która najprawdopodobniej stanowiła część materiałów Referatu „999” (sygnatura archiwalna IPN BU 3536).¹³

---

1 Andrzej Krzysztof Kunert, Słownik biograficzny konspiracji warszawskiej 1939-1944, Warszawa 1987, s. 123.

2 Maciej Żuczkowski, Referat „999” Kontrwywiadu Komendy Głównej Armii Krajowej, w: Z dziejów walk o niepodległość, t. 2, Warszawa 2013, s. 350.

3 Instytut Propagandy Sztuki (IPS) – instytucja utworzona w czerwcu 1930 r. przez artystów i historyków sztuki w celu propagowania nowoczesnej sztuki polskiej. W II połowie lat 30. IPS prowadził także prace o charakterze naukowym, popularyzatorskim i dokumentacyjnym.

4 Monika Bargiel, Kilka uwag i sprostowań na temat życia Stanisława Ostoi-Chrostowskiego (1900-1947), Acta Universitatis Wratislaviensis, Nr 3024, Wrocław 2008, s. 99-103.

5 A. K. Kunert, op. cit., s. 124.

6 M. Żuczkowski, op. cit., s. 350-353.

7 Michał Walicki (1904-1966) – historyk sztuki, wykładowca akademicki na Politechnice Warszawskiej i Akademii Sztuk Pięknych. Kierownik Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Warszawskiego. Pracownik Muzeum Narodowego w Warszawie. Członek ZWZ-AK podczas II wojny światowej. Zastępca kierownika Referatu „999” Oddziału II KG AK. Represjonowany przez UB w latach 1949-1953. Od 1956 r. pracownik naukowy Uniwersytetu Warszawskiego i Polskiej Akademii Nauk.

8 M. Żuczkowski, op. cit., s. 353-359.

9 Wiktor Boczkowski-Boćkowski (1885-1967) – podpułkownik rezerwy WP. Oficer wywiadu rosyjskiego podczas I wojny światowej. Współtwórca Legionu Puławskiego na przełomie 1914/1915 r. Oficer tzw. Armii Hallera w latach 1918-1919. Oficer kontrwywiadu WP w latach 1922-1925. Od 1941 r. członek Związku Syndykalistów Polskich, a następnie ZWZ/AK. Represjonowany przez komunistów w latach 1947-1956.

10 Oskar Borzęcki, Brygada Korwina w szeregach ZWZ-AK w latach 1941-1943, Dzieje Najnowsze, rocznik XLVII, 2015, s. 49-74.

11 M. Bargiel, op. cit., s. 104-105.

12 Wywiad z prof. Andrzejem K. Kunertem <https://dzieje.pl/aktualnosci/prof-kunert-ak-byla-ta-sama-armia-co-zwz-tylko-rosnaca-w-sile-i-coraz-sprawniej> (dostęp 16.01.2020 r.)

13 Kulisy odkrycia kartoteki kontrwywiadu KG AK <http://expressochaczewski.pl/2017/03/21/tajne-archiwum-armii-krajowej-odnalezione/> (dostęp 16.12.2018 r.)

COFNIJ SIĘ